

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin Düşüncesinde Kadın
Doç. Dr. Kadir ÖZKÖSE*

Özet

Mevlana düşüncesinde gaye varlık insandır. O insanın cinsiyetinden çok şahsiyeti zerinde durmaktadır. Kâmil insan kadın olsun erkek olsun hakikati idrak edebilen kişilerdir. Mevlana, kadın ve erkeği bir bütünün iki ayrı parçası olarak görmektedir. Kadın yaratılmış değil yaratıcıdır. Kadın Hakk'ın cemal tecellisidir. Kadın zorla değil ikna yolu ile ıslah edilebilir. Kadın kendini evlilik ve annelik vasfı ile kemale erdirir. Mevlana kadını tebci eden düşüncesini bizzat kendi yaşantısı ve tavrı ile ispatlamıştır. Her kesimden kadını muhatap kabul etmiştir. Toplumun dışladığı kesimlerle doğrudan ilgilenmiş ve onlara İslam ahlakını aşilamıştır. Kendi eşleri, kızları, torunları ve gelinlerine iyi bir eğitim vermiştir. Sadece kendisi değil tüm aile fertleri ile örnek bir yaşam sürmüştür. Çünkü Mevlana, kadının eğitimi ile güçlü bir toplumun meydana geleceğine inanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın – Mevlana – Mevlevilik – İslam – Toplum – İnsan-ı Kamil - Veli – Aile – Evlilik – Güzellik

Abstract

At the thought of Mawlana the aim existence is human being. He emphasizes the person's identity not the sexuality. The Perfect Man is not only from men. He is also from women. He is man or woman who attains the Truth. Mawlana Jalal-ud-Din Rumi evaluation the woman and man as two piece of the whole. The woman isn't a creation but she is a creative. The woman is jamali tacalli of God. The person can improve the woman by the persuasion not the strong-arm methods. The Woman trains her self in the her married and maternity. Mawlana had appreciated the womanhood by his life and attitudes. He had spoken all of the women. He had interested in the women that the people had excluded them. He had educated his wives and daughters and grandchilds and brides. Because, the strong society will been by the women's training.

Key Words: Woman – Mawlana – Mawlawia – Islam – Society - The Perfect Man – Holy Man – Family – Being married – Beauty

* Cumhuriyet Ü. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi - Sivas (kozkose@cumhuriyet.edu.tr, kadirozkoze60@hotmail.com).

Giriş

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî tasavvufî düşüncesi, edebî kişiliği, asırlardır okunan eserleri, ilmî ve manevî şahsiyeti ile etki ve tesirini hâlen devam ettiren kültürümüzün yapı taşlarından biridir. Mevlânâ'nın hitap kitlesi bir bütün olarak insanlıktır. Gayesi erdemli bir toplum vücuda getirmektir. Dinin şekil, merasim ve ritüel boyutuyla yaşanmasından öte özüne inmeyi, ibadetlerin ruhunu kavramayı, taklitten uzaklaşıp tahkiki imana ermeyi öngörmüş ve dini aşkla yaşamının çabasını sürdürmüştür. Görevinin uyuyan ruhları uyandırmak, Hakk'ı idrakten uzak olanları hakikat deryasına daldırmak olduğunu söylemiştir. O, hitap ettiği hiçbir insan kitlesinden ümidini kesmemiş, insanlık mayasını yoğurabildikten sonra dönüşüm sağlayamayan, kıvama eremeyen hiç kimsenin bulunmayacağını belirtmiş, kötü insan yoktur, eğitilmemiş ve yetiştirilmemiş fertler vardır diyerek muhataplarına sürekli değer vermiştir.

Benimsediği aşk felsefesi, vuslat heyecanı, vahdet bilinci, hizmet sevdası, sade yaşantısı, ilmî birikimi, sanatı, estetik ruhu, sıcak nefesi ve hikmetli söylemleri ile Mevlânâ, Anadolu insanını ümitsizlikten kurtarmış ve onları güçlü medeniyetin temsilcileri konumuna getirmiştir. Şiiri, musikisi, seması, mektupları, nasihatleri ve sohbetleri ile yaşadığı toplumun sorunlarını yerinde tespit etmiş, dinin rahmet boyutu ile bir bütün olarak yaşanmasına gayret etmiştir.

Onun hitap kitlesi ne sadece öğrenci ve müritleri ne de yakın dostları idi. O renk, cins, dil, ırk, makam, mevki, yerli ve yabancı farkı gözetmeden hem kendi zamanındaki hem de gelecek kuşaklardaki sancılı ve sıkıntılı gönülleri tedavi ve teskin etmeye çalışmıştır. Bu maksatla onun dikkat çektiği en önemli sosyal zümre, kadınlar olmuştur. Kadının geri plana atılması, ihmal edilmesi ve kaderine terk edilmesi anlayışını değil, kadınların toplumun geleceğine etki edecek özelliğe sahip olmalarını vurgulamıştır. Tasavvuf düşüncesinin bir temsilcisi gibi Mevlana da, geleneksel anlamda, Müslüman halkların kadına bakış tarzını yansıtmakla birlikte o, kadının cinsiyetinden çok kişiliğine dikkat çekmiştir.

1. Düşünce Dünyasında Mevlânâ'nın Kadına Bakışı

Makalemizde Mevlânâ'nın kadınlar hakkındaki değerlendirmesini iki ana başlıkta ele almayı düşünüyoruz. Öncelikle onun düşünce boyutunda kadına bakışını, daha sonra da tutum ve davranış olarak bizzat kendisinin günlük hayatında kadınlara yönelik tavır ve etkinliklerini değerlendirmek istiyoruz.

a. Bir Bütünün İki Ayrı Parçası Olarak Erkek ve Kadın

Mevlânâ'nın yegâne hedefi Hakk'a vuslattır. Bu anlamda onun muhatabı insandır. Onun tasavvuf düşüncesinde insan, gaye varlıktır. O, insanın cinsiyetinden çok, kimliği üzerine vurgu yapmaktadır. Ona göre, kadın ve erkek bir bütünün iki ayrı parçasıdır. Dolayısıyla Mevlânâ, erkek veya kadına, önce insan olarak değer vermiştir.

Kâinata Allah, her şeyi çift yaratmıştır.¹ Bu çiftlerden her birinin diğerine, tüm yönleriyle eşit olduğunu söylemek mümkün değildir. Zerrelerden bitkilere, hayvanlar ve insanlar arasındaki erkeklik-dişiliğe kadar her şey, çifttir ve birbirine muhtaçtır. Gece gündüze, yaz kışa, yeryüzü gökyüzüne, erkek kadına, kadın erkeğe muhtaçtır. Bu gerçeği Mevlânâ şu şekilde dile getirmektedir: *"Önüne ön olmayan buyruğun hükmünce dünyanın bütün parça buçukları, çift çifttir; her biri de kendi çiftine âşıktır. Âlemde her zerre, kendi çiftini diler; tıpkı kehlibarla saman çöpü gibiyiz. Gökyüzü yere merhaba der, demirle mıknaş nasılsa ben de seninle öyleyim. Akıl bakımından gökyüzü erkektir, yeryüzü kadın... O, buna ne attı, ne verdiyse bu, onu besler, yetiştirir. Gökyüzü, kadını beslemek için kazanç peşine düşen erkekler gibi yeryüzünün çevresinde döner durur. Bu yeryüzü de ev hanımlığı yapar, ondan çocuklar doğurmaya, onları emzirmeye girişir. Yeryüzü olmasaydı nerden gül biterdi, erguvan boy atardı? Göğün de suyu, harareti olmasaydı yeryüzü ne doğururdu?"²*

Kadın ve erkeğin, maddî varlığı ile mahlûk olduğunu söyleyen Mevlânâ'ya göre, insanın ruhu, erkeklik ve dişilik vasfından uzaktır. Dolayısıyla insan, mânâ yönü ile erkeklik ve dişilikten öte bir varlıktır.

b. Kadının Yapısı ve Ruhü

Mevlânâ kadından bahsederken, öncelikle kadının yapısı ve ruhu üzerinde durmaktadır. Kadın olsun erkek olsun her insanın ruhunda bir hürriyet duygusunun varlığını dile getiren ve insan ruhunun derinliklerine inmeyi tavsiye eden Mevlânâ, kadının baskıyla, zorbalık ve tehditle değil iyilik ve ikna yöntemi ile düzelebileceğini öngörmektedir. Kadınların karakterinde kötülük duygusu yoksa zaten yanlış hareketlerden kaçınacaklarını, iyi ve kötüyü ayırt edebilecek bir yapıya sahip olacaklarını belirtmektedir. Kadının veya er-

¹ Zâriyât, 51/49.

² Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevî-i M'anevî*, haz.: R. A. Nicholson, Tahran 1375, c. III, b. 4401-4413.

keğın değil, insanın iyisinden veya kötüsünden bahsedılebıleceğını Şu Şekilde ifade etmektedir:

“Gece ve gündüz kavga edip bir kadının huyunu güzelleŐtirmek ve düzeltmek istiyorsun. Onun pıslığını kendinle temizliyorsun. Kendini onunla temizlemen, onu kendinle temizlemenden daha iyidir. Sen onun vasıtasıyla iyileŐ, güzelleŐ, ona doğru git. imkânsız olsa bile onun dediği Şeyi kabul et. Kıskançlık her ne kadar erkeklerin vasıflarından ise de bu huyu bırak. O başka erkeklerin sıfatlarını sana söylese de kıskanma, çünkü sende iyi vasıflardan sonra kötü vasıflar meydana gelir. Aziz ve yüce Allah, peygambere çok ince bir yol gösterdi. O yol nedir? Kadınların kaprislerine, kötülüklerine tahammül etmek ve onların söyledikleri imkânı olmayan Őeyleri dinlemek ve ona karşı sert davranmamak suretiyle kendini iyileŐtirmek ve düzeltmek için evlenmektir. Senin huyun tahammülle iyi olur, onunki ise zulüm ve kötü muameleden dolayı bozulur, kötüleşir. Sen ne kadar kadına “Kendini sakla, örtün” diye emretsen, kendini gösterme arzusu onda o nispette fazlalaşır. Halkta da gizlendiğinden dolayı o kadını görmek temayülü o kadar artar. Şu hâlde sen oturmuş iki taraftan bu görmek ve görülmek arzusunun rağbetini artırıyor ve bununla da onu ıslah ettiğini zannediyorsun. Bu yaptığın Şey, fesatlığın ta kendisidir. Onda eğer kötü bir iş yapmamak cevheri varsa, sen mani olsan da olmasan da o güzel yaratılıŐa temiz ve iyi huyuna uyacaktır. Sen merak etme. Hz. İsa'nın benimsediği yol, yalnızlığı tercih etmek ve arzuları körleŐtirmek için çalışmaktı. Hz. Muhammed'inki ise, insanlarla birlikte yaşamak, kadın olsun erkek olsun, onlardan gelecek sıkıntı ve zahmetleri göze almaktır. Bunlar arasında evliliğin yükü, kadının giyim kuşam masrafları gibi, hatıra gelen gelmeyen birçok zorluklara katlanmak da söz konusudur. Muhammed'in yoluna gidemiyorsan İsa'nın yoluna git de bir uğurdan mahrum kalma. Kadın nedir, dünya ne? İster söyle, ister söyleme, o, neyse, gene odur; yaptığını bırakmayacaktır o. Hatta söyledikçe daha beter olur. Mesela; bir somun al, koltuğunda sakla bunu kimseye vermeyeceğim, vermek Şöyle dursun göstermeyeceğim bile de. Ekmek ucuzluğundan, bolluğundan sokaklara atılmış olsa, köpekler bile yemese, sen böyle görünmesine mani olmaya başlayınca, bütün insanlar onu görmek isteyecek, arkada dolaşacaklar. “Biz, sakladığın, göstermek istemediğin o ekmeği görmek istiyoruz.” diyecekler, hatta zor kullanacaklardır. Sen, göstermemekte ısrar edersen, insanların buna karşı ilgisi o derece artar. Çünkü insanlar, menedildikleri Şeylere haris olurlar. Sen ne kadar kadına gizlen diye emredersen onda kendini gösterme isteği çoğalır. Şu halde sen oturmuşsun, iki tarafı da kızıştırıyorsun. Sonra da bununla onu ıslah ettiğini sanıyorsun. Bu yaptığın Şey, bozgunculuğun ta kendisidir. Kadının mayasında kötülük yok-

sa, yapma desen de, demesen de iyi huyunu, temiz yaratılışına uyacak ona göre hareket edecektir. Sen, işkillenme, bırak. Yapma, etme, görünme demek, isteği arttırmaktan başka bir şeye yaramaz."³

Mevlânâ'ya göre gönül erleri, kadına karşı koymaya kalkışmaz ve kadına mağlup olur. Her ne kadar erkek kadından üstün gibi görünse de gerçekte kadın, erkeklere galip gelmektedir. Kadın güzel yüzü, edası, zekâsı ve ağılayışı ile erkeği kendine esir eder. Sevgi ve acıma duygusu insanlık vasfı olduğu için akıllı ve ince ruhlu erkekler, kadınlara karşı daima anlayışlı ve şefkatli davranır, onlara sertlikle muameleden çekinir, onları kırmak ve incitmek istemezler. İrfan sahibi kişilerin kadına gösterdiği sevgi, aslında Hakk'ın nuruna ve Hakk'ın güzelliğine gösterilen sevgidir.⁴ Cahiller böylesi erdemlerden yoksun oldukları için kadınlara karşı kaba, hırçın ve kırıcı davranırlar. Erkek Zaloğlu Rüstem de olsa, yiğitlikte Hz. Hamza'yı da geçse, kadının tutsağıdır. Her ne kadar su, ateşi söndürmesi bakımından ateşten üstünmüş gibi gözükse de tence-reye giren suyu kaynatıp tüketen de ateştir. Mevlânâ bu durumu şu şekilde beyan etmektedir:

"Kadın kocasını sert ve öfkeli görünce ağladı. Ağlama, bizzat kadın tuzağıdır... Kadın bu türden güzellik ve tatlılıkla söz söyledi. Arada ağlaması tuttu. O ağlamadan da bizzat gönül alıcıydı. Ağlaması ve hay huyu haddi aşınca, o yağmurdan bir şimşek çaktı, o biricik adamın gönlüne bir kıvılcım düştü. Ululuğundan gönlün, tir tir titrerken o güzel, senin karşında ağlamaya koyulursa ne hale gelirsin? Nazlanışıyla gönlü de, canı da eritip kan eden, yalvarmaya koyulursa ne hal alır? Cefası bize tuzak kesilen, tutar da özür dilemeye kalkışırsa biz, ona ne özürler getirebiliriz? 'İnsanlar için bezenmiştir.' hükmünce Allah bezemiştir kadını; Allah'ın bezediğinden nasıl kaçılır? 'Allah, kadını, erkek onunla yatışsın, erkeğe eş olsun diye yarattı'; Adem nasıl olur da Havva'dan ayrılabilir? Erkek Zaloğlu Rüstem olsa, yiğitlikte Hamza'yı geçse gene de kendi kadınının tutsağıdır. Dünyayı sözleriyle sarhoş eden bile, '(Ey Hümeýra!) a pembe beyaz kadıncağız' benimle konuş, derdi. Heybet bakımından su, ateşten üstündür; ama su bir kaba kondu mu ateş onu fokur fokur kaynatır. İkisinin arasına, engel olarak bir tencere girdi mi ateş, o suyu yok eder, hava haline getirir gider. Görünüşte kadına su gibi üstünsün ama iç yüzden ona mağlupsun, isteklisin. Böyle bir hassa, ancak insanda vardır; sevgi, hayvanda azdır, bu da onun noksan yaratılışındandır. 'Peygamber dedi: kadın akıllılara

³ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Fihî Mâ Fih*, ter.: Ahmed Avni Konuk, haz.: Selçuk Eraydın, İz Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 81-85.

⁴ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 2437.

ve gönül sahiplerine tam galip gelir. Yine de cahiller kadına üstün olur, çünkü onlar sert ve serkeş davranırlar. İncelik, letafet ve insaf onlarda az bulunur, çünkü tabiatlarında hayvanlık galiptir. Sevgi ve incelik, insanlık vasfıdır. Öfke ve şehvet, hayvanlık vasfıdır.”⁵

Bedevî ve karısının anlatıldığı hikâyede erkek aklın, kadın da nefsin sembolü olarak sunulmaktadır. Nefis gibi kadın da, şeref, ekmek, sofraya ve makam ister. Renge ve kokuya meyli vardır. Nefsin hâlini, kadının her ihtiyaca çare bulmak için bazen tevazu gösterip yüzünü toprağa sürmesine, bazen de büyüklük taslamasına benzetmiştir.⁶ Kadın, dünya hayatının geçici süslerinden, insana süslü ve çekici kılınan tutkularındadır. Ancak asıl elde edilecek güzellik, Allah katındadır.⁷ Bu yaklaşımlar kadını küçük düşürmek için değil, kadının tabiat ve temayülünü belirten ifadelerdir. Zira Mevlânâ’ya göre kadın, erkekten daha duygulu yaratılmasaydı, kalbi sevgi ve şefkatle dolu olmasaydı, dünyada insanlar çoğalmayacaktı.

c. Kadının Yaratılış Gayesi

Kadının genel yapısını bu şekilde beyan eyledikten sonra Mevlânâ, kadın ve erkeğin yaratılışı üzerine dikkatimizi çekmektedir. Ona göre kadın ve erkek, dünya hayatında huzur ve sükûna ermek için yaratılmıştır. Allah’ın kendilerine sevgi ve merhamet ihsanında bulunması ile eşler, birbirine sınımsız bağlanmıştır. Evlilik ile eşler; cinsel arzu ve isteklerini dine uygun bir şekilde giderdikleri gibi huzur, sükûn, dayanışma ve paylaşım ihtiyaçlarını da karşılamış olurlar. Şöyle ki: “*Mecnûn, kendisinin Leylâ’ya olan sevdasını yadırgayanlara şu cevabı verir: ‘Hangi sahib-i cemâl olan kadın istenmez. Güzel kadına meyletmeyen hiçbir adam olur mu? Belki kendisinde gıda ve meze bulunan aşk odur. Nitekim peder ve mâderin didârı ve evlâd zevki ve şehvet ve envâ-ı lezzât ondan bulunur.’*”⁸

Cenâb-ı Hak, bir taraftan nesil devam etsin diye bize mecâzî aşkı ve şehvet duygusunu vermiş, bir taraftan da nefse hâkim olmayı ve şehvetle mücadeleyi emretmiştir. Dinimizde ruhbanlık

⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 2418-2432.

⁶ “Adam ve kadın macerası anlatıldı. Onu, kendi nefesine ve aklına örnek bil. Bu kadın ve adam, nefis ve akıldır. İyi ve kötü, için iyice gereklidir. Bu dünya evinde bu ikisi gereklidir; gece gündüz savaşta ve macera içindedirler. Kadının evin ihtiyaçlarını, yani şeref, ekmek, sofraya ve makam istiyor. Nefis gibi kadın çare peşinde bazen tevazu, bazen ululuk arar. Akıl, bizzat bu düşüncelerden haberdar değildir; dimağında sadece Allah gamı vardır...” (Bkz. Mevlânâ, a.g.e.c. I, b. 2616-2622.)

⁷ Mevlânâ, *Fihî Mâ Fih*, s. 12-13, 94.

⁸ Mevlânâ, *Fihî Mâ Fih*, s. 168.

yoktur ama meşru olmayan ve vicdanı lekeleyen birleşme de en büyük günah sayılmıştır.

Yaratılış hikmetini kavrayan kadınların iman ve takvada üstün bir kişiliğe sahip olabileceklerini söyleyen Mevlânâ, iman ve insanlık değerleri açısından kadın ve erkeğin eşit seviyede olduklarını, hatta imanda kemâle erme noktasında kadının erkekleri geride bırakabileceklerine; *"Kadınlara savaş farz değildir; artık bu savaşa nasıl girebilirler ki bu, en büyük savaştır. Ama pek az olmakla beraber kimi kadının yüreğinde bir Rüstem vardır hani... Meryem gibi gizlenmiştir o. Nitekim yüreksizlik yüzünden kimi erkeklerin bedeninde de kadınlar, kadınlık gizlidir. Kim erliğe hazır değilse o dişilik, o dünyada şekle bürünür. O gün adalet günüdür; adalet, her şeyi yerine koymaktır; ayakkabı ayağındır, külah başın."*⁹ sözleri ile açıklık kazandırmaktadır.

Belkıs örneğinde de o, şu sözleri ile kadının, kemale erme sürecine katılmasını istemektedir: *"Ey Belkıs! Kalk. Gel ve saltanat gör. Hakk'ın denizinin kıyısında inci topla. Kız kardeşlerin senden önce dünya varlığını ayak altına almış, Hak aşığı kadınlar yüce göklerde oturmakta, sen ise bu fani dünyanın tacını tahtını seviyor, padişahlık sevdasında bulunuyorsun. Aslında sen, pis bir leşe gönül vermişsin. O sultanın kız kardeşlerine cömert bağıştan ne verdiğini hiç biliyor musun?"*¹⁰

d. Kadın ve Evlilik

Mevlânâ'ya göre Allah'tan gayri her şey eksiktir ve kendi kendine yeterli değildir. Kadın ve erkek birbirinin tamamlayıcısıdır. Bu gerçekten hareketle evliliği, kadın ve erkekler için nefsin boynuna bir bağ vurma olarak gören Mevlânâ, şu sözleri ile günden itibaren sakınmanın temel yollarından birinin evlilik olduğunu ve evliliğin geciktirilmemesi gerektiğini söyler:

*"Şu hâlde nikâh Lâhavle okumaya benzer. Oku, yani bir kadın nikâhla da şehvet, seni belâyâ düşürmesin. Mademki yemeye içmeye hırsın var, çabucak evlen; yoksa bil ki, kedi gelir, yağlı kuyruğu kapar gider (şehvete kul olur gidersin). Sıçrayan eşeğin (nefsin, şehvetin) sırtına taş yükünü vur, o kaçmadan, sıçramadan önce sırtına yükü yükle. Ateşin ne yaptığını bilmezsin, savul oradan. Bu çeşit bilginle ateşin çevresinde dönüp dolaşma. Ateşe çömleği koyup pişirmeyi bilmiyorsan bil ki ne çömlek kalır, ne çorba."*¹¹

⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. VI, b. 1882-1887.

¹⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. IV, b. 1041-1044.

¹¹ Mevlânâ, a.g.e., c. V, b. 1375-1379.

“Zengin bir adam vardı. Bu adamın da Zühre yanaklı, ay yüz-lü, gümüş bedenli bir kızı vardı. Kız, kendini bildi, babası onu koca-ya verdi. Fakat kocası onun dengi değildi. Kavun, karpuz olgunlaşp sulandı mı yarmazsan telef olur gider. Babası da kızın baştan çık-masından korktu da onun için onu, dengi olmayan birine verdi.”¹²

Kontrol altına alınmayan şehvet duyguları, insanı Allah’a kul-luktan, mutluluk ve insanlıktan uzaklaştıracaktır.¹³ Akli şehvetine galip olan kimse meleklerden yücedir ve şehveti aklına galip olan kimse ise hayvanlardan aşağıdır.¹⁴

“Sûfi dedi: “Biz fakir, zavallı ve düşkünüz; hatunun ailesi mal sahibi ve haşmetli. Evlenmelerinde bu denklik nasıl olur? Bir kapı kanadı tahtadan, bir kapı kanadı fildişinden. Nikâhta her iki çiftin denk olması gerekir. Yoksa darlık olur, rahatlık kalmaz.”¹⁵, “Eş olan kişinin, eşinin huyu ile huylanması gerekir ki işler, yolunda gitsin. Eşlerin birbirine benzemesi gerek, ayakkabı ve mest gibi çift olan şeylere bak da bunu anla! Ayakkabının teki ayağa biraz dar gelse ikisi de işe yaramaz. Kapı kanadının biri küçük, diğeri büyük olur mu? Ormandaki aslana kurdun eş olduğunu hiç gördün mü? Deve üzerinde biri boş, diğeri malla dolu çift çuval dengeli olmaz. Nikah-ta iki kişinin birbirine denk olması lazım. Yoksa iş bozulur, geçim kalmaz.”¹⁶ sözleri ile evlilik müessesesinin, eşler arasındaki denklik ve karşılıklı anlayışa dayandığını dile getiren Mevlânâ, kocalarının fakirliğinden yakınan kadınlara sabrı tavsiye eder. Yoksul bedevî ile karısının hikâyesini konu hakkında örnek olarak verir. Karısının sü-rekli fakirlikten şikâyet etmesi üzerine bedevinin para bulmak için yola koyulmasını ve sonunda komik hâllere düşmesini anlatır. Ka-dınlara eşlerini maddiyat için kötü durumlara düşürmemeleri öğü-dünü verir.¹⁷ Kadın ve erkeğin evlilikte birbirine denk olmasına dik-kat çeker.

e. Kadının Annelik Vasfı ve Yüceliği

Kadının evlilikle en büyük kazanımı annelik duygusudur. Anne-lik duygusu ile kadınlar, daha hisli, şefkatli, merhametli ve muhab-betli konuma yükselirler. Bunun sonucu olarak kadınlar, çocukları-

¹² Mevlânâ, a.g.e., c. V, b. 3716-3719.

¹³ *“Hiddet ve şehvet gibi duygular, insanı şaşkı yapar ve ruhun istikametini değiştirir, kişiyi doğru yoldan uzaklaştırır.”* (Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 333.) *“Şehvetli nefis, Hakk’a sağır ve kördür. Ben de, senin körlüğünü ta uzaktan gördüm.”* (Bkz. Mevlânâ, a.g.e., c. IV, b. 235.)

¹⁴ *“Akli şehvetine galip olan kimse meleklerden yücedir ve şehveti aklına galip olan kimse ise hayvanlardan aşağıdır.”* (Bkz. Mevlânâ, *Fihî Mâ Fih*, s. 74.)

¹⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. IV, b. 195-197.

¹⁶ Mevlânâ, a.g.e., c. I, b. 2308-2313.

¹⁷ Mevlânâ, a.g.e., c. I, b. 2616-2622.

nın mürebbiyesi,¹⁸ ailenin huzur kaynağı ve kocaların sükûna erdiği isimler hâline gelirler.¹⁹ İffetli ve edepli annelerin elinde yetişen çocuklar da bu tür çocuklardan müteşekkil cemiyet de yozlaşmaktan kurtulur.²⁰ Allah'ın kulları üzerine hassasiyetini, tövbe edenlerin tövbesini kabul etmedeki aceleci tutumunu Mevlânâ, annenin çocuğuna olan düşkünlüğü ile ifade etmektedir.²¹

Kadının kıymet ve yüceliğine sık sık vurgu yapan Mevlânâ, "Kadın, Hak nurudur, sevgili değil... Sanki yaratıcıdır, yaratılmış değil!"²² sözü ile kadını, yaratılmış mahluk değil yaratıcı olarak görmektedir. Bu tanımlama ile kadın, erkeğe oranla daha hassas, daha duygulu, daha merhametli, daha sabırlı ve daha şefkatlidir. Hatta erkeğe oranla daha farklı tecellilere mazhar olmaktadır. Kadının yaratılışındaki ilâhî tecelliler, erkeğe oranla daha fazla olduğu için, kadın, alelâde bir varlık değil, üstün bir varlıktır.²³ Ruh ve mânâ yönünden erkekten daha güçlüdür.²⁴ Çünkü kadın, hayatın devamlılığını sağlamada vazifeli, Allah'ın güzelliğinin ilâhî bir tecellisi, yaratıcı kudretinin bir yansıması ve ilâhî mukadderatın temel direğidir. Her mahlûk gibi kadın da fânidir. Ölmeye ve çürümeye mahkûmdur. Ona âriyeten verilen güzellik, onun değildir. Kadının kendisi, maddî varlığı ile mahlûktur. Fakat ona belirli bir zaman için verilen Hakk'ın güzelliği ve manevî gücü ile o, yaratıcı sayılmaktadır. Mevlânâ'nın bu yaklaşımları, Hakk'ın güzelliklerini kendinde toplamış bir varlık olarak, kadına karşı duyduğu hayranlık ve saygının bir ifadesidir.

f. Kadınlık Zaafı

Kadının yaratıcı, üstün ve erdemli vasıfları yanında, Mevlânâ'nın kadını olumsuzlayan bazı değerlendirmeleri de bulunmaktadır. Her şeyden önce kadın bir fitne unsurudur. Kimi kadınlar saye-

¹⁸ "Analara, analık sevgisini de Ben öğrettim! Benim, gönüllerde uyandırdığım lütuf ve sevgi nasıl olur, sen onu düşün!" (Bkz. Mevlânâ, a.g.e., c. VI, b. 4838.)

¹⁹ "Annenin acıması Allah'tan olsa da anneye hizmet görevdir ve layıktır." (Bkz. Mevlânâ, a.g.e., C:II, Beyit: 3255, s.399.)

²⁰ "Yaratıcı - çocuklara süt verdi, besledi; her kadının göğsünü pınar yaptı." (Bkz. Mevlânâ, a.g.e., c. IV, b. 1634.)

²¹ "Pişman oldular da inlemeye, sızlanmaya başladılar mı suçluların iniltisinden arş bile titrer. Hem de annenin çocuğu üzerine titrediği gibi titrer. Onların elini tutar, onları yücelere çeker." (Bkz. Mevlânâ, a.g.e., c. VI, b. 3626.)

²² Mevlânâ, *Mesnevî*, c. III, b. 2437.

²³ "Bütün dünyanın heves ettiği, aşkına kapıldığı o güzel, balıktan yaratılmıştır. Fakat o, gizli olarak Hakk'ın kudreti, yaratma gücü, sanatı ile süslenmiştir." (Bkz. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Divân-ı Kebîr Seçmeler*, haz.: Şefik Can, Ötügen Yayınları, İstanbul 2000, c. I, s. 261.)

²⁴ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 2437.

sinde kocalarının varlık kazanması,²⁵ kimi kadınlar da hilesi ile erkeklerin sonunu getirmiş ve onları darlığa düşürmüştür.²⁶ Erkeklerin akıllarını başlarından alan, kadının güzelliğidir. Kadın, erkek için fitraten daha çekici olduğu, estetik olarak daha güzel ve cazip yaratıldığı için şeytan erkeğin kadına karşı zaafını bilip bunu kullanmaktadır. Bu gerçeği Mevlânâ şu şekilde ifade etmektedir:

"Şehvet, soy üretmek için olmasaydı, Âdem, utancından kendini hadım ederdi. Lanetlenmiş İblis, ey herkesin rızkını veren, dedi, şu avı avlayabilmem için bir büyük tuzak gerek, bunu isterim senden. Allah ona, altını, gümüşü ve at sürüsünü gösterdi; bunlarla yaratılmışları kapabilirsin, dedi. İblis çok güzel, dedi; dedi ama suratını da ekşitti, sıkılmış turunç gibi dudaklarını sarkıttı. Bunun üzerine Allah, altını, inciye, güzel madenleri, o arda kalasıya, o gebesiye armağan sundu. A lanetlenmiş dedi şu tuzağı da al. İblis, a güzel yardımcı, dedi, bundan daha fazlasını ver. Yağlı ballı şeyler, değerli şaraplar verdi ona, ipek kumaşlar sundu. İblis, Yarabbi, dedi, imdat et, bundan fazla istiyorum; onları hurma lifinden örülmüş bağla bağlamak için bundan da fazlasını istiyorum. Böylece de senin er olan, yürekli olan sarhoşların, ercesine koparsınlar o ipi. Bu tuzakla, bu heves ipleriyle de senin erlerin, adam olmayanlardan ayrılınsın... Şarabı, çengi getirdi, önüne koydu; İblis, yarı gülümsedi, yarı sevindi buna. Derken Allah, erkeklerin akıllarını, sabırlarını alan kadın güzelliğini İblis'e gösterince, İblis, parmaklarını şıkırtarak oynamaya başladı; onu ver, onu, dedi. Onun yüzünden tezce muradına kavuştum gitti. O akli, fikri alan, kararsız bir hale getiren mahmur gözleri görünce gönül alan güzellerin o tertemiz yanaklarını, gönlü çörekotu gibi yakıp kavuran yüzlerini, yüzlerindeki benleri, kaşlarını, akik taşına benzeyen dudaklarını seyredince... O nazı, o edayı, o kıvrak kırtışı görünce İblis, sıçradı da hemencecik oynamaya koyuldu."²⁷

²⁵ "Nice kişi kadınlarla evlenmekten Karun olmuştur; nice kişi de kadınlarla evlenmekten borçlanmıştır." (Bkz. Mevlânâ, a.g.e., c. VI, b. 3689.)

²⁶ "İblis, kaç kere masallar söyler Adem'e; ama sonunda Havva, ye deyince Adem o meyveyi yedi. Zulüm ve adalet dünyasında ilk kan, Kabil elinden döküldü; döküldü ama kadın yüzünden döküldü. Nuh, tavada kebab kızartmak istedikçe Vahile, tavaya taş atardı. Kadının düzeni, onun işini şaşırır, arı duru öğüt suyunu bulandırır giderdi. Topluma gizlice haber yollar, bu yol yitirmişlerden dininizi sakının, derdi...Kadın hilesinin sonu yoktur." (Bkz. Mevlânâ, Mesnevî, c. VI, b. 4470-4474.) "Süslü güzellere aşık olanlar, birbirlerinin kanına ve canına kastetmiştir. Vis ile Râmin ve Hüsrev ile Şirin; o aptallar kıskançlıkla neler yaptılar, oku. Aşık yok oldu, sevgili de; kendileri de, hevesleri de hiçtir." (Bkz. Mevlânâ, a.g.e., c. V, b. 1203-1204.)

²⁷ Mevlânâ, Mesnevî, c. V, b. 941-961.

Ayrıca kadın, hem nefs-i emmârenin²⁸ hem de dünyanın sembolüdür.²⁹ Kadının insanlık hasleti kadar nefsânî zaafı da vardır. Kadınlar dişiliğinden ziyade kişiliği ile temayüz etmesi gerekirken, kimi zaman da cinselliği ile yer edinmeye çalışmışlar ve kendi değerlerini düşürmüşlerdir. Mevlânâ'ya göre, kadının hem bakışı hem de sesi fitnedir.³⁰

2. Davranış Boyutunda Mevlânâ'nın Kadınlara Yönelik Tutumları

Düşünce dünyasında kadına yaklaşımını bu şekilde özetledikten sonra, artık Mevlânâ'nın davranış boyutunda kadınlara yönelik tutumlarını değerlendirebiliriz.

a. Her Kesimden Kadınlara Yakından İlgilenmesi

Her kesimden kadınla yakından ilgilenen Mevlânâ, toplumun hor baktığı ve uygunsuz hareketlerinden dolayı kendi hâllerine terk ettiği isimlerle temas kurmuştur. Genelev kadınlarına bile sevgiyle yaklaşmış, onları kendi özlerinden haberdar etmiş ve manevî zevki tatmalarını sağlamıştır. İşte bunun bir örneğini Eflâkî eserinde şu şekilde sunmaktadır:

"Sahip Isfahânî'nin hanında çok güzel bir fahişe kadın ve yanında da çalışan bir çok kız vardı. Bir gün Mevlana bu hanın önünden geçiyordu. Bu kadın handan çıkıp koştu, baş koyup Mevlânâ'nın ayaklarına kapandı. Son derece yalvarıp yakardı ve saygılarını sundu.

"Rabia! Rabia! Rabia!" diye üç kez bağırdı Mevlânâ ve kızlara da haber gitti. Hepsi birden dışarı fırlayıp Mevlânâ'nın ayağına kapandılar.

'Ne de büyük pehlivanlar ne de büyük pehlivanlar! Eğer siz bu yükleri, sıkıntılarını çekmemiş olsaydınız, bu kadar nefs-i levvâme ve

²⁸ "Danışmak için seni diriltecek iyi bir diri gerekir, -ama- o diri nerede? Ey yolcu! Yolcuya danış, çünkü kadın görüşü ayağını topallatır." (Bkz. Mevlânâ, a.g.e., c. IV, b. 2209-2210.)

²⁹ "O çarşaf ve peçe altında çok güzel bir kadın gibi görünür. Halbuki o, binlerce kocadan arta kalmış çirkin bir ihtiyar kadındır." (Bkz. Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, c. I, s. 279.) "Üzerinde yaşadığımız şu aşağılık dünya çaresiz kalarak kötü yollara düşen ve para karşılığında kendilerini satan talihsiz kadınlara benzer." (Bkz. Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, c. I, s. 232.)

³⁰ "Kadınların süzgün bakışları fitnedir; ama sesi de duyuldu mu fitne birken yüz olur. Sesini yükseltmedikçe kadının yalnız bakışının bir faydası yoktur." (Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî*, c. VI, b. 4557-4558.)

emâreyi kim yenerdi? İffetli ve namuslu kadınların iffet ve namusları nasıl anlaşılırdı?’ diye buyurdu Mevlânâ.

Mevlânâ'nın bu sözlerini işiten devrin büyüklerinden biri 'Mevlânâ gibi büyük bir insanın, bir genelevin fahişeleriyle böyle ilgilenmesi ve onlara böyle iltifatlarda bulunması anlamsızdır.' dedi.

Bunu duyan Mevlânâ şöyle buyurdu: 'Bu kadın olduğu gibi hareket ediyor ve olduğu gibi, ikiyüzlülük göstermeden görünüyor. Eğer sen de erkeksen, onun gibi ol. İçin dışın bir olması için ikiyüzlülüğü ve iki renkliliği bırak. Eğer için dışın bir olmazsa işin batıldır, boştur.'

Sonunda bu güzel kadın, Rabia gibi tövbe ederek emrinde bulunan kızları serbest bıraktı, evinin eşyasını fakirlere dağıttı, ahiret kadınlarının talihlileri arasına geçti ve Mavlânâ'ya mürit olup hizmetlerde bulundu.³¹

Bu rivayette de beyan edildiği üzere her şey, zıddı ile tanınmaktadır. Nasıl ki karanlıklar aydınlığın, cehalet irfanın, tembellik üretimin, inkâr imanın ve hıyanet emanetin daha iyi anlaşılmasını sağlıyorsa, fuhuş da iffetin zarafetini ve değerini anlamaya yol açmaktadır. Mevlânâ gibi büyük bir şahsiyetin genelev kadınları ile bu kadar yakından ilgilenmesi ve onlara böylesi iltifatlarda bulunması onların tavır ve yaşantıları hoş görmesi, görmezlikten gelmesi anlamında değildir. O işlenen günahlara, kötü gidişata, haksız ve ölçüsüz tutumlara her zaman muhalif tutum sergilemiştir. Günah işlemiş olmaları günahkârların dışlanmasını gerektirmez. Kişi ne kadar hata ve günah işlerse işlesen içerisindeki insanlık cevherini dikkate almak gerekmektedir. Her kadının bir Meryemlik ve bir Rabialık yönü mutlaka bulunmaktadır. Mevlânâ bu ruhun uyanmasına neden olmuştur.

Mevlânâ, herkese insanca davranmayı, hak ettiği değeri vermeyi, ezilmişlerin hukukunu korumayı ve kimsenin rencide edilmesini düstur olarak benimsemiştir. Bir gün kızı Melike Hatun'un cariyesini azarladığını görünce; *"Onu niçin dövüyor. Niçin incitiyorsun? Acaba o hanım, sen cariyeye olsaydın ne yapardın? İster misin ki bütün dünyada: Allah'tan başka hiç kimsenin köle ve cariyesi yoktur, diye bir fetva vereyim. Hakikaten onların hepsi bizim kardeşimiz ve kız kardeşlerimizdir."³²* diyerek kızını uyarmıştır. Bunun üzerine kızı tövbe edip o cariyeyi azat etmiş ve üzerinde ne varsa hepsini ona giydirmiştir.

³¹ Şemseddin Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, çev.: Tahsin Yazıcı, MEB Yayınları, III. Baskı, Ankara 2001, c. II, s. 127.

³² Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 626.

b. Kadınların Meclisine Katılması

Mevlânâ, hayatı boyunca erkekler kadar kadınlara da ders vermiş, onların kendi aralarında sema törenleri tertip etmelerine izin vermiş, düzenledikleri toplantılara gitmiş ve onlarla sohbet etmiştir. Eflâkî'ye göre, Konyalı kadınlar, her cuma akşamı Selçuklu Hükümdarı Nâibi Eminüddîn Mikail'in evinde toplanır ve Eminüddîn'in eşinden Mevlânâ'yı davet etmesini isterlerdi. Davet üzerine Mevlânâ da akşam namazına müteakip toplantı mahalline gelir, onlara sohbette bulunurdu. Mevlânâ'nın teşrifinden hissedar olan kadınlar, Mevlânâ'nın üzerine gül yaprağı dökerlerdi. Sohbetlerin tesiri ile Mevlânâ'ya ikramda bulunur, Allah yolunda sarf edilmek üzere altın ve mücevherlerini bağışlardı. Bu durumdan Eflâkî şu şekilde bahsetmektedir:

"Konya'nın bütün hanımları her cuma akşamı sultanın has nakibi olan Eminüddin Mikail'in hanımının huzurunda toplanır ve mutlaka Mevlânâ'yı davet etmesi için yalvarırlardı. Bu cemaat toplanınca hepsi tam bir huzur içinde Mevlânâ'nın teşrifini beklerlerdi. Mevlânâ akşam namazından sonra kimseyi rahatsız etmeden tek başına onların yanına gelir, ortalarına otururdu. Kadınların hepsi o kutbun etrafında halka olurlardı. Ve Mevlânâ'nın üzerine gül yaprağı dökerlerdi. Sonra bu yaprakları alır uğur sayarlardı. Mevlânâ bunların arasında gül ve gülsuyu içinde tere boğulur, gece yarısında kadar manalar ve sırlar saçmakla, nasihat etmekle meşgul olurdu. Sonunda şarkı söyleyen cariyeler, nadir defciler, kadın neyzenler çalmaya başlar, Mevlânâ da semaya kalkardı. o topluluk, başlarını ayaklarından, külahlarının başlarından ayırtedemez bir hale gelirdi. Mevlânâ bir şeycik kabul etsin de iltifatta bulunsun diye bütün altın ve mücevherlerini o keşif sultanının ayakkabısının içine dökerlerdi. Mevlânâ bunlara hiç bakmaz ve sabah namazını onlarla kılar, hareket ederdi."³³

Veliyye müridelerinden Nizâm da bir gün sema meclisi tertip etmiş ve dostlarıyla birlikte bu meclise gelen Mevlânâ onun evinde üç gün sema etmiştir.³⁴

c. Mevlânâ'nın Ailesindeki Kadınlar

Mevlânâ'nın aile çevresindeki kadınların kimliklerine baktığımızda ise pek çoğunun iffeti, ahlâkı, ilmi, irfanı ve edebiyatla tanındığını görmekteyiz. Babasının yetişmesinde babaannesi Melike-i Cihan Emetullah Sultan'ın, kendisinin yetişmesinde de annesi Mümine Hatun'un büyük emeği geçmiştir. Mevlânâ'nın kızı Melike Ha-

³³ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 722-723.

³⁴ Eflâkî, a.g.e., c. II, s. 173.

tun bizzat Şems-i Tebrizî'nin şu keşfi ile Konya kadınlarının parlayan yıldızı olarak kabul edilmiştir: *"Bir gün uzaktan bir grup kadın geçiyor, Şems Tebrizi de duruyordu. Şems: "O kadınlar arasında bir nur parlıyor ve bu nur parçası Mevlânâ'nın nurlar madeninden çıkmışa benziyor."* dedi. Bunun üzerine tahkik ettiler ve kadınların arasında Mevlânâ'nın kızı Melike Hatun'un bulunduğunu gördüler.³⁵

Mevlânâ'nın evli olan ablası Fatma Hatun ise, zamanının en akıllı kadınlarından biriydi ve sıklıkla kendisine şer'î konularda fikir danışılırdı.³⁶

Mevlânâ'nın eşi, yani Sultan Veled ve Alâeddin Çelebi'nin annesi Gevher Hatun melek huylu kişiliğe sahipti. Gevher Hatun'un vefatından sonra evlendiği bir diğer eşi, Muzaffereddin Alim Çelebi ile Melike Hatun'un annesi Kira (Kerra) Hatun ise eğitici yönü ile tanınırdı.³⁷

Sultan Veled'in eşi Fatma Hatun ise Mevlânâ'nın ifadesi ile Konya kadınları arasında hakikate erenlerdendir. Mevlânâ, Fatma Hatunla kardeşi Hediye Hatun için *"Bunlardan ilki sağ, ikincisi sol gözümdür."* derken, bunların anneleri Latife Hatun için *"Şu bizim Latife Hatun'un zâtı, Hakk'ın sûret bağlamış bir latifesidir."* demiştir.³⁸

Mevlânâ'nın torunlarından Sultan Veled'in kızı Mutahhara Hatun'a Âbide, Şeref Hatun'a Şerife lâkabını vermiş ve onları bu me-yetleri ile yâd etmiştir.³⁹

³⁵ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 211.

³⁶ Camille Adams Helminski, *Süfi Kadınlar-Saklı Bir Hazine*, Dharma Yayınları, İstanbul 2004, s.168.

³⁷ Sultan Veled der ki: *Babamın vefatından sonra Çelebi Hüsameddin ile Kira Hatunun yanında oturmuştuk. Kira Hatun, Mevlânâ'nın 'iki, üç, dört kanatlı bir melek' gibi kanatlarını açıp başımızda, durduğunu ve bizi korumakta olduğunu gördü."* (Bkz. Eflâkî, a.g.e., c. II, s. 169.)

³⁸ *"Sultan Veled erenliğe erdiğinde müşdidimiz onu, Şeyh Celaleddin'in kızı Fatma Hatun ile evlendirmeye girişmiştir. Mevlânâ bizzat kendisi bu genç kadına okuma yazma öğretmiş ve kendisini çok sevdiğinden zamanının büyük bir kısmını onunla geçirmiştir. Bir gün kendisi şöyle demiştir: 'Fatma Hatun, benim sağ gözüm, kız kardeşi Hediye Hatun ise sol gözümdür. Beni ziyarete gelen tüm soylu kadınların hepsinin gözü peçelenmiştir. (gerçekler onlardan saklanmaktadır) Buna tek istisna Fatma ve kız kardeşidir.' Onların annesi Latife Hatun için de: 'Bizim Latife Hatun'un zâtı, Allah'ın suret bağlamış bir latifesidir. Çünkü o, şeyhin annesinin adasıdır.' demiştir. Mevlânâ: 'Fatma Hatun'u bizim Bahaeddin'e nikahlayınca Allah'a yakın bütün melekler ve cennet hurileri şenlikler yapıp nekkareler çaldılar. Hepsî sema ederek birbirlerini bu evlenmeden dolayı kutladılar.' buyurmuştur."* (Bkz. Eflâkî, a.g.e., c. II, s. 302-303.)

³⁹ Eflâkî, a.g.e., c. II, s. 596.

d. Mevlevîlikte Kadının Rolü

Konya'nın ileri gelenlerinin hanımları başlangıçtan beri Mevlânâ'ya ve Mevlevîliğe büyük ilgi göstermişlerdir. Birer müride olarak Mevlevîliğe katılan kadınlardan zengin ve varlıklı olanlar, dergâhların ihtiyaçlarına katkıda bulunmuşlardır. Bunların arasında sultanların hanımları ve kızları da vardır.

Sultan Rukneddîn'in eşi Gömeç (Gumaç) Hatun, Mevlânâ'nın "Sağ ve sol gözümdür" dediği Fatma ve Hediye Hatun, Mevlânâ'nın "Bilgin ve sultanların kızlarının hocası" diye söz ettiği Usta Hatun,⁴⁰ sesinin güzelliği ve nağmelerinin hoşluğu ile tanınan, kısa sürede yüksek manevî mertebelere eren Tâvus-ı Çengî⁴¹ Mevlevî tekkesinin feyizli atmosferinde gönüllerini berraklaştıran hanımlardır.

Konya'da Muînüddîn Pervâne'nin eşi Gürcü Hatun, Mevlânâ'nın has müritlerindendi. Daima Mevlânâ'nın verdiği sohbetlere katılır, derslerde hakim mânevî atmosferin tesirinde kalır, Allah'a duyduğu iştiyakla yanıp tutuşurdu. Yaşadığı manevî neşe ve duygularla sü-kûnet bulurdu.⁴²

Mevlânâ'nın en başta gelen müridelerinden biri, kendi çağının Rabiası olarak tanınan Fahrün-Nisa'dır. Bu hanım, Konya şehrinde kâmil ve veli biri olarak tanınırdı. O daima Mevlânâ'nın sohbetlerinde bulunur, Mevlânâ da onu ziyarete giderdi.⁴³

Mevlânâ'dan sonra da kadınlar Mevlevî tarikatı içinde varlıklarını devam ettirmişlerdir. Mevlevîlikte kadınlar şeyhlik makamına kadar yükselmişlerdir. Sultan Veled'in kızı Şeref Hatun'un pek çok müridi olmuş, Konyalı Ârife-i Hoşlika Tokat'ta Mevlevî halifesi olarak görev yapmıştır.⁴⁴ Şah Mehmed Çelebi'nin kızı Destina Hatun (ö. 1040/1630)'nun Afyonkarahisar Mevlevîhâne'sinde müteveli olduğu, erkekler gibi hırka ve külah giydiği, aynı tekkede Arif Çelebi'nin kızı Güneş Han'ın da 1683 yılında da şeyhlik yaptığı kayıtlarda geçmektedir. Güneş Han, sikke ve hırka giymiş, yüzü peçeli olarak Mevlevî mukabelesini idare etmiştir.⁴⁵ Konya çelebilerinden Küçük Ârif Çelebi (ö. 1052/1642)'nin kızı Mesnevihan Kâmile Hanım, Mehmed Dede'nin vefatı ile boşalan Kütahya Mevlevîhane'si şeyhliği için Konya'dan gönderilmiştir. Yine bu dergâhta Kâmile Hanım'ın

⁴⁰ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 311.

⁴¹ Eflâkî, a.g.e., c. II, s. 590-591.

⁴² Eflâkî, a.g.e., c. I, s. 648-649.

⁴³ Eflâkî, a.g.e., c. I, s. 486-488.

⁴⁴ Eflâkî, a.g.e., c. II, s. 468, 524; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılap ve Aka Kitabevi, II. Baskı, İstanbul 1983, s. 278-279; Sezai Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, Simurg Yayınları, İstanbul 2003, s. 257

⁴⁵ Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, s. 177; Fatma Altuntaş, *Tasavvuf Kültüründe Kadın*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Dan.: Süleyman Uludağ, Bursa 1997, s. 34-35; Helminski, *Sûfî Kadınlar*, s. 176.

kızı Fatma Hanım (ö. 1122/1710), annesi gibi mesnevihanlık ve şeyhlik yapmıştır. Dervişlerin bütün ihtiyaçlarına koşması sebebiyle "Ümmü'l-Fukarâ" diye isimlendirilmiştir.⁴⁶

Aslında Mevlevîliğin, Sultan Veled'in, oğlundan devam eden kanadına "Çelebiler", kızı Mutahhere Abide Hatun kolundan devam eden bir kanadına da "İnas Çelebileri" denmektedir.⁴⁷

XVII. Yüzyıldan sonra kadınlar tarafından yönetilen Mevlevîhanelere rastlanılmamış; kadınlara verilen serbestlik kısıtlanmış; artık kadınlar mukabeleyi kafes dairesinden izlemeye başlamışlardır. Âyin-i cem'lere alınmamışlar, meydan-ı şerife girme, ikrar verme ve çile çıkarma geleneğine son verilmiştir.⁴⁸ Mevlevî kadınları normal zamanlarda Mevlevîhane'nin harem kısmında hayatlarını sürdürmüşlerdir. Mukabeleyi de kafes dairesinden seyretmişlerdir. Mevlevîhane'de erkeklerin bulunmadığı bazı zamanlarda kendi aralarında sema meclisi düzenlemişlerdir.⁴⁹

Bununla beraber, yine de Mevlevî kadını, mümkün olduğu kadar kendisine yer bulabilmiştir. Kadınlara, hemen daima arakiyye tekbir edilir, bazen de sikke verilirdi. Kadın sema meşk edebilirdi ve bazen kadınlar, erkeklerin bulunmadığı meclislerde kendilerinden yahut yaşlı dedelerinden birkaçının ney ve kudümüyle sema ederlerdi.⁵⁰

Leyla Hanım, Şeref Hanım, Mü'mine Hanım, Habibe Hanım, Münire Hanım ve Hatice Nakiye Hanım on dokuzuncu asırda yaşamış Mevlevî şairlerdendir.⁵¹ Leyla Hanım'ın, erkekler gibi sema edememesi sebebiyle Galata Mevlevîhane'si semahane kapısında ağladığı rivayet edilmektedir.⁵² Günümüzde de Mevlevî ayinlerine ilgi duyan hanımlar gün geçtikçe artmaktadır. 1995 yılında Didem Andaş, Ceren Güz ve Yeşim Çağlayan gibi semazen hanımlar başta olmak üzere bazı kadınlar Mevlevî kıyafeti içinde Galata Mevlevîhane'sinde sema yapmaya başlamışlardır.⁵³ Bu semazen hanımlardan biri Müslüman olmayıp Mevlevî olduğunu söyleyen Fransalı Florense'dir.⁵⁴

⁴⁶ Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, s. 214.

⁴⁷ Reşat Öngören, "Mevlânâ'nın Osmanlılar'daki Etkileri", *Altınoluk Aylık Dergi*, Aralık 1996, Sayı: 160, s. 30-32.

⁴⁸ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan sonra Mevlevilik*, s. 281; Uludağ, *Sûfî Gözüyle Kadın*, s.100.

⁴⁹ M. Necmettin Bardakçı, "Türk Tasavvuf Geleneğinde Kadın", *Arayışlar İnsan Bilimleri Araştırmaları*, Yıl: 7, Sayı: 13, Isparta 2005, s. 37.

⁵⁰ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 281.

⁵¹ Bardakçı, "Türk Tasavvuf Geleneğinde Kadın", *Arayışlar*, s. 42.

⁵² Gölpınarlı, a.g.e., s. 281.

⁵³ Uludağ, *Sûfî Gözüyle Kadın*, s. 100-101.

⁵⁴ Altuntaş, *Tasavvuf Kültüründe Kadın*, s. 35.

Sonuç ve Değerlendirme

Özetle kadının cinsiyetinden çok kimliğine vurgu yapan Mevlânâ, kadına insan olarak gerekli pâyeyi vermiş, kadının toplumdaki statüsünü dikkat çekmiş ve kadının saygı duyulması gereken bir varlık olduğunu vurgulamıştır. Kadın ve erkeğin birbirine üstünlükleri iddiasını reddetmiş, her ikisini de bir bütünün iki ayrı parçası olduğuna, mutlak eşitlikten ziyade aralarındaki denklige dikkat çekmiştir. Erkekler kadar kadınların da maneviyat yolunda er kişi sayılabileceklerini beyan etmiştir. Kadını Hakk'ın cemâl tecellisi olarak görmüş, kadının kemal yolunda erkeğe oranla kısa zamanda daha fazla mesafe alabileceğini dile getirmiştir. Kadına karşı uygulanan baskı ve zorlamaları cahil kişilerin işi olarak görmüş, akıllı şahsiyetlerin kadına karşı ölçü ve saygıyı elden bırakmayacaklarını söylemiştir. Gerek kadının gerekse erkeğin kişiliklerini evlilikle kemale erdirdiklerini, kadının annelik vasfı ile yaratıcılık ruhunu açığa çıkardığını beyan etmiştir. Yaratıcı, üstün ve erdemli vasıfları ile kadını sık sık tebcil eden Mevlana, bazen de onu olumsuzlayan bazı değerlendirmelerde bulunmaktadır. Kadının cinsel sömürü aracı olarak görülmesine, kadınlık onurunun şehvî arzulara peşkeş çekilmesine ve kadını insanlığından ziyade cinsel bir meta gibi değerlendiren yaklaşımlara reddiyede bulunmuştur.

Kadınların semâ' meclisi düzenlemelerine izin vermiş, yer yer kendisi de kadınların toplantılarına katılmış, erkekler kadar kadınların da irşadına büyük önem vermiştir. Anne olarak kadını hem yuvanın hem de cemiyetin inşa edicisi olarak tarif etmiş ve iffeti korumanın gereğine inanmıştır. Yetiştirdiği kadın mürideleri ve kendi çocukları ile örnek kadın şahsiyetlerin temayüz etmesine katkı sağlamıştır. Mevlânâ düşüncesinin sistemleşmiş ve teşkilatlanmış şekli olan Mevlevilikte de kadın, asırlardır hak ettiği değeri almıştır.